

„Queer podniky“ v Brně¹

„Queer Venues“ in Brno

Ondřej Šerý, Michal Pitoňák

ABSTRACT Brno, Czech Republic is amongst the most liberal of cities and yet, but few know that in Brno as early as during the interwar period there were unique spaces dedicated to sexual diversity, various gay and lesbian initiatives came into existence, and that the first post-war semi-official / semi-legal Czech gay business was opened here. Also, Brno hosted the first big Czech “queer march”, and the most significant Czech queer film festival was born there. This article aims to examine whether and, if so how, this diversity is mirrored in Brno’s “queer venues”, which we have contextualized within the broader perspective of geographies of sexualities, using semi-structured interviews. Our goal was to understand the locally-specific forms of socio-spatial organization and how they influence local non-heterosexual people, including their effects on sexual orientation and/or sexual identities in everyday negotiations. Our main findings include the identification of the characteristic features of Brno “queer enterprises”, the elucidation of their relative spatial concentration, and the physical and visual unobtrusiveness associated with the degree of use of “queer symbolism”. Our findings clarify the specific homonormative, and to a certain extent heteronormative, settings of local queer venues, which in the context of gay commodification significantly influence not only the form and degree of acceptance of non-heterosexual people in Brno, but also their mutual relationships, the possibilities of self-realization and new forms of exclusion. Even though we cannot find a “gay neighbourhood” in Brno, we can speak of a “queer-friendly city”.

KEY WORDS queer, non-heterosexuality, geographies of sexualities, gay and lesbian venues, homonormativity, Brno

Teoretický úvod

Vztah měst a „homosexuality“² patří již k tradičním oblastem studia urbánní geografie i sociologie. Poprvé se o přítomnosti „homosexuálů“ ve velkých městech začalo hovořit

Sociální studia / Social Studies 1/2019. S. 79–102. ISSN 1214-813X.

- 1 Příspěvek vznikl v rámci projektu „MUNI/A/1251/2017 Integrovaný výzkum environmentálních změn v krajinné sféře Země III“ (specifický výzkum), jehož řešitelem byl v roce 2018 Geografický ústav Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, a díky podpoře projektu číslo LO1611 finančně podpořeného MŠMT v rámci programu NPU I zpracovaném v Národním Ústavu Duševního Zdraví (NUDZ).
- 2 Termín „homosexuál“ užíváme v uvozovkách a pouze v kontextu, ve kterém se odkazujeme k literatuře, která s ním pracovala. V současnosti se již od termínu ustupuje pro jeho heteronormativní zatíženost (Pitoňák 2014b).

v rámci americké urbánní sociologie 70. let 20. století, kdy sociolog Levine (1979) využil termínu „ghetto“, hojně užívaného již chicagskou školou urbánní sociologie, a spojil jej se slovem „gay“³. Všiml si totiž, že velká americká města poskytují prostor i gay institucím (gay barům, restauracím, knihovnám) a zřetelně tak vytvářejí místně dominantní subkultury, jejichž rezidenční populace jsou významně „homosexuální“ a rozmanitě sociálně i prostorově izolované od širší společnosti.

Levine ve své práci identifikoval tři „gay ghetta“: čtvrť West Village (součást Greenwich Village) v New Yorku, čtvrť West Hollywood v Los Angeles a možná vůbec nejznámější čtvrť Castro v San Franciscu. Věhlasu Castra si všiml i sociolog Castells (1983), který studium „homosexuality“ v městském prostředí díky své významné knize *The City and the Grassroots* v podstatě etabloval v rámci anglo-amerického prostředí jako běžnou součást studia města. Od začátku 80. let minulého století se pak studiu přítomnosti „homosexuality“ ve městech začala systematicky věnovat i anglo-americká humánní geografie, která dala vzniku tzv. geografickým sexualit (Pitoňák 2014a), včetně relativně pravidelného procesu, kterým „gayové“ proměňovali dříve zanedbané či vybydlené oblasti tak, že se do nich ve velkých počtech stěhovali a v rámci procesu gentrifikace je i renovovali. Tento vzorec popsal již Castells, avšak v různých obměnách se projevil i v dalších městech (například i ve Spojeném království či v Austrálii), kde postupně dával vzniknout takzvaným „gay villages“, tedy čtvrtím, které již nebyly nazývány pejorativně jako „ghetta“, ale vžil se pro ně název „village“ (vesnice) nebo „neighbourhood“ (sousedství) či přímo „gaybourhood“. Obnova, renovace a hledání bezpečného útočiště „gay komunity“⁴ v rámci městských čtvrtí a budování „gay villages“ byly popsány v řadě amerických (Knopp 1990; Forest 1995), ale později i evropských měst (Binnie 1995; Sibalis 2004; Martínez a Dodge 2010). Typické motivy vzniku těchto prostorů se od jiných subkulturních čtvrtí většinou odlišovaly v tom, že mimo ekonomických podmínek (nízké ceny bytů, nájmu či pozemků) zahrnovaly i potřebu nalézt útočiště v prostředí, které k *ne-heterosexuálním*⁵ lidem bylo lhostejné či nepřátelské (více Pitoňák 2013).

Studie evropských „gay villages“ ovšem poukázaly na fakt, že se od těch amerických odlišují především v nižší míře rezidenční koncentrace ne-heterosexuálů, a naopak vyšší komerční koncentrací „gay podniků“ (Sibalis 2004). V Evropě je asi nejznámější britské SOHO (Binnie 1995) a „village“ v Manchesteru. Mimo Spojené království pak v Evropě nalezneme typickou „gay village“ ještě například v Paříži (Sibalis 2004), v Berlíně nebo

3 V tomto období se začal v americké literatuře používat především termín „gay“, který v rámci emancipačního hnutí gayů a leseb nahradil dřívější termín „homosexuál“ termínem založeným na principu „dobrovolné“ sebeidentifikace (gay, lesba), a nikoli na označení druhými (homosexuál). V anglickém kontextu se slovo „gay“ často vztahuje i k ne-heterosexuálním ženám, které se ne vždy identifikují jako „lesby“, v našem příspěvku jsme si ale vědomi jeho dominantně mužské konotace.

4 Užíváním uvozovek upozorňujeme na problematičnost tohoto konceptu, jehož používáním bývá nekriticky přehlížen fakt, že ne-heterosexuální lidé, podobně jako heterosexuální lidé, netvoří homogenní komunitu (Sloboda 2010).

5 Termínem „ne-heterosexuální osoby“ budeme označovat všechny osoby, které se neidentifikují jako „heterosexuální“.

v Madridu (Martinez a Dodge 2010). Přítomnost a větší či menší koncentrovanost „gay podniků“ však nalezneme i v dalších populačně větších městech.

Výzkum těchto oblastí a jejich vztahů s ne-heterosexuálními lidmi probíhá již řadu let a Brown (2014) shrnuje, že navzdory různým pojmům, které se s nimi pojí, všechny:

„kolektivně popisují teritorialitu gay-mužské (a v menší míře i lesbické, trans, bisexuální a queer) sexuality ve městech napříč globálním severem i jinde. Po třiceti i více letech výzkumu se gay-čtvrti [v orig. gayborhoods] staly prubiřským kamenem studií sexualit a prostoru, které vztahují sexualitu a identity k určité a viditelné zóně města.“ (Brown 2014: 457)

Navzdory faktu, že se problematice městské koncentrace „gay-podniků a aktivit“ mimo anglosaský kontext věnovalo jen minimum prací, některé hovoří o jejich pozvolném ústupu, který může být projevem probíhající emancipace ne-heterosexuálních lidí ve společnosti (Gabiam a Pitoňák 2014), stále intenzivnějšího vlivu internetu a sociálních sítí (Ruting 2008), které tyto tradiční prostory nahrazují, či jiných faktorů, které doposud nebyly konzistentně zmapovány (Brown 2014).

V současnosti se například literatura zabývá procesy, které poukazují na pozvolný ústup počtu výlučných gay či lesbických barů nebo na skutečnost, že se tyto prostory v nejrůznějších ohledech mění a mohou tak být například otevřenější k jakékoli sexualitě, či se naopak specializovat jen na určitou klientelu. Z dostupných výzkumů například již víme, že do každodenní reality těchto zdánlivě výlučně gay či lesbických prostorů pronikají i heteronormativní představy, které je heterosexualizují například vlivem zvyšujícího se počtu gay-spřátelených návštěvníků (Brown 2014). V našem lokálním kontextu představila unikátní výzkum například geogrfka Matejsková, která se zaměřila na studium bratislavského gay baru, který považovala za semi-veřejný prostor, za místo, kde gayové hledají útočiště, dostupný klid, avšak zároveň i soukromí (Matejsková 2007). Popsala rovněž význam vlivu majitelů těchto zařízení: „*vlastníci a manažeři těchto semi-veřejných prostorů mají moc je „privatizovat“ tím, že určují, kdo je v těchto místech privilegovaný a kdo je vyloučen*“ (Matejsková 2007: 142), a také fakt, že takový podnik navštěvují lidé většinou jen v určité fázi života (např. dokud si nenajdou stálého partnera či partnerku), což nutí majitele tyto podniky otevírat i heterosexuálům a může to vést k omezení bezpečnosti ve vztahu k možnosti neskrývat zde vlastní ne-heterosexualitu (Matejsková 2007: 144).

Zahraniční výzkum v minulých desetiletích poukázal ale i na další významné vazby mezi fungováním těchto prostorů a neoliberálním ekonomickým prostředím, včetně tzv. komodifikace gayství, v jejímž rámci se „spřátelenost“ a užívání nejrůznější ne-heterosexuální symboliky, především pak duhové vlajky, stává pouhým prostředkem ke zvýšení tržeb určitého produktu, podniku či celé „gay village“, jestliže bylo vyhodnoceno jako marketingově výhodné (např. Manchester, Amsterdam). Je vhodné ale připomenout, že ve „village“ vždy nacházely místo i prostory a podniky, které se nemusely orientovat komerčně, ale poskytovaly například i „základnu“ pro aktivistickou organizaci LGBTQ+ skupin.

V geografích sexualit je již delší dobu kritizována jejich stále přetrvávající anglo-americká orientace (Bell a Valentine 1995). V poslední době se sice v geografích sexualit objevují práce i z jiných regionů (Kulpa a Mizielińska 2011; Navickaitė 2014; Stella 2014), zůstávají

však stále na okraji zájmu pozornosti mainstreamové geografie. Dřívější práce byly rovněž kritizovány za svou neproblematickou konceptualizaci sexuální identity (gay, lesbické či jiné) prostou kritické reflexe jejich sociální konstruovanosti a s nimi souvisejících politik identit (Binnie a Valentine 1999). Práce, které zpochybnily koncept gay a lesbických identit jako fixních kategorií, se tak staly jedním ze základů tzv. queer geografie (Johnston a Valentine 1995; Valentine 1993; Pitoňák 2014b). Tyto novější přístupy vycházejí z poststrukturalistické a (de)konstruktivistické tradice geografického či obecně sociálně kritického myšlení, přičemž byly ovlivněny a zároveň samy ovlivnily formování tzv. queer teorie, v jejímž rámci aplikovaly kritické poznatky o sexualitách i v širší diskusi o prostoru (Bell et al. 1994; Binnie a Valentine 1999). Queer geografie například aplikovaly teorii performativity (Butler 1990) a vysvětlily vztah mezi společenskými normami a prostorem, přispěly tím k našemu porozumění, že většina společenského prostoru je tzv. heteronormativní a navzdory zavedené představě o dělbě mezi soukromou a veřejnou sférou je veřejný prostor dominantně heterosexuálován do takové míry, že je v něm heterosexuálnost naturalizována a zneviditelněna. Studium heteronormativity prostoru se zabývá i česká queer geografie (Pitoňák 2013, 2014b), v jejímž rámci Pitoňák poukázal na to, že „gay prostory“ bychom neměli reprezentovat jako prostory odrážející nějakou dobrovolnou segregaci, ale spíše jako prostory nezbytnosti, které vznikají v kontextu jinak heteronormativního společenského prostoru. Pitoňák proto na základě empirických dat získaných mezi 1 589 ne-heterosexuálními lidmi z České republiky upozorňuje, že existuje významný kontrast mezi:

„vnímanou důležitostí gay a lesbických podniků pro setkávání ne-heterosexuálních lidí [souhlasilo 83 %], jejich vnímanou potřebností pro seznamování s partnery/kami [souhlasilo 55 %] a jejich aktuální oblíbeností [souhlasilo 21 (gay kluby diskotéky) a 25 % (gay bary, restaurace aj.)]. [Z čehož je] vidět, že ne-heterosexuální lidé tráví volný čas raději v ‚hetero‘ hospodách, než například v ‚gay/lesbických‘ hospodách (35 % vs. 25 %).“ (Pitoňák 2019)

Rovněž důležitým aspektem je způsob, kterým jsou nahlíženi lidé, o nichž výzkum pojednává. Pro některé studie tvoří gayové a lesby neproblematicky součást jedné populace (Waitt et al. 2008), jiné studie se zase zaměřují jen na lesby (Podmore 2006; Nash a Bain 2007) a další pouze na gaje (Brown 2006; Gorman-Murray 2006). Prvních několik studií již věnovalo pozornost i často opomíjeným trans lidem (Browne a Lim 2010; Rooke 2010). Doan (2007) například poukázala, že gay čtvrti bychom neměli nazývat LGBT prostory, neboť trans lidé jsou z nich většinou vylučováni. V kontextu studia „gay“ prostorů a míst ve městech rovněž řada studií poukázala na nejrůznější další formy vyloučení, které omezují jejich dostupnost a využívání těmi, kteří nesplňují tzv. homonormativní⁶ očekávání, tj. například nesplňují normativní

⁶ Pojem homonormativita do sociálně kritické teorie poprvé vnesla Lisa Duggan (2002) a v původním významu poukazoval na skutečnost, že lidé, kteří byli dříve považováni za „sexuální devianty“, byli ve společnosti normalizováni v rámci celé řady legislativních a kulturních posunů, přičemž někteří jako například ne-heterosexuální migranti, lidé z etnických a rasových menšin, chudí lidé, „postižení“, ne-monogamní či další stále čelí vyloučení a demonizaci.

požadavky na socioekonomický status, genderovou identitu, rasu nebo jiné předpoklady, které mohou souviset s tělesnou zdatností či estetickými normami (Brown, 2012).

Jsme přesvědčeni, že je potřeba k ne-heterosexuálním lidem přistupovat co nejotevřeněji a aktivně se snažit nikoho nevykloučovat. Aktéři a aktérky vstupující do interakcí se jmenovanými prostory mohou, ale nemusí přijímat sexuální identity, jež mohou vykazovat značnou rozmanitost a jistě je nelze stabilizovat v rámci určitého pojmu. Námi studované prostory, které jsme si vybrali jako předmět našeho zájmu, jsme se rozhodli nazývat *queer podniky* proto, že v pojmu queer sledujeme potenciál pro takové uvažování, které nám umožňuje zachytit určitý předpoklad či pojtítko, které mezi těmito podniky vnímáme, jakýsi spíše ambivalentní vztah ke společenské heteronormativitě. Pojmem queer je nemáme zájem jakkoli rigidně definovat, avšak chápeme, že má potenciál zachycovat jejich specifický vztah vůči heteronormativitě. Určitou nedefinovatelnost a fluiditu, která je vlastní tomuto pojmu, považujeme v rámci našeho výzkumného procesu, avšak i samotného procesu reprezentace vědění o ne-heterosexualitě, za prospěšnou. Jsme si ale rovněž vědomi vratkosti tohoto nepolapitelného konceptu, přičemž je naší snahou jej propojovat a aktivním zájmem předcházet vyloučení některých subjektů, které bychom mohli opomenout například v důsledku jiného definování/vymezení.

V našem příspěvku se dále zaměříme na zkoumání časoprostorových možností realizace „queer života“ v Brně. Již na začátku považujeme za klíčové ozřejmit, že nemáme zájem produkovat reprezentace, které by v Brně hovořily o nějaké rozvinuté, ucelené či jasně viditelné gay čtvrti. Avšak díky přítomnosti celé řady „queer podniků“, které vykazují určitou míru koncentrace a jsou velmi rozmanitými prostory, předkládáme studii, která poukazuje, že Brno lze reprezentovat jako „queer-přátelské město“ a lze v něm hovořit o určité prostorové koncentraci této „queer-přátelskosti“ (Gorman-Murray a Waitt 2009).

Brno

Brno je druhé populačně největší město v České republice (na počátku roku 2018 mělo 380 tis. obyvatel), centrum Jihomoravského kraje a v některých aspektech i centrum širšího prostoru (někdy až celé Moravy). Ve městě se koncentruje značné množství pracovních příležitostí jak ve výrobní sféře, tak ve službách. Brno je rovněž univerzitním městem, na jehož území se nachází 6 veřejných a státních vysokých škol (především Masarykova univerzita a Vysoké učení technické v Brně) a několik soukromých vysokých škol. Brno tak vykazuje jednu z nejvyšších vzdělaností populace mezi českými městy. Město je také centrem kulturního života, ať už v podobě tradiční či alternativní scény.

Vzhledem k výše uvedeným důvodům poskytuje Brno svým obyvatelům určitou míru anonymity a splňuje předpoklady potřebné pro soužití rozmanitých skupin obyvatel. Brno tak patří společně s Prahou mezi hlavní centra queer života v České republice, což zapadá do obecných celosvětových trendů, v nichž je život ne-heterosexuálních lidí viditelnější především v urbánním prostoru. Toto lze i v ČR doložit například počtem profilů na dvou největších „queer seznamkách“ v České republice – *iBoys.cz* a *iGirls.cz*. V březnu 2018 zahrnovaly obě seznamky dohromady 124 tis. profilů, z nichž 46 tis. připadalo na Prahu a 7 tis. na Brno (nepoměr mezi městy může být dán i atraktivitou Prahy pro turisty). Dohromady tak tvořily

téměř polovinu všech profilů, přičemž počty profilů za další města a regiony se pohybovaly na mnohem nižší úrovni.

Není prozatím příliš známo, že se Brno může těšit poměrně dlouhé a bohaté queer historii. Je popsáno, že již v období první republiky zde docházelo k organizované snaze o odtrestnění homosexuality a v září 1932 se zde dokonce uskutečnil V. mezinárodní kongres Světové ligy pro sexuální reformu⁷ (Schindler 2001). Od roku 1976 vedla v Brně sexuoložka Dagmar Bártová první českou socioterapeutickou skupinu pro homosexuály (gaye). Socioterapeutická metoda přitom nechápala jako předmět léčebné péče samu sexuální orientaci, ale komplikace psychického rázu, které mohou vyplynout ze špatného vyrovnání se s vlastní homosexuální orientací a z potíží se začleněním do společnosti (Seidl et al. 2012: 306).

V roce 1982 začal fungovat první poválečný polooficiální/pololegální český gay podnik U Richarda. V červnu 1990 pak bylo přímo v Brně založeno Sdružení organizací homosexuálních občanů v ČR (SOHO) a v roce 2008 zorganizovaly místní aktivistické skupiny první velký⁸ český queer průvod s názvem Queer Parade Brno 2008. V Brně též vznikly první queer kulturní a společenské akce svého druhu v českém prostředí, a to v roce 2000 filmový festival Mezipatra (původně se jmenoval Duha nad Brnem) a v roce 2013 Queer ball, ples pro LGBT komunitu. V této souvislosti lze hovořit o „progresivním kulturním kapitálu Brna“.

Metodika

Náš příspěvek se zaměřuje na studium „queer podniků“ a jejich uživatelů v Brně. A má za cíl lépe porozumět jejich místně specifickým vztahům vzhledem k heteronormativitě, jejich variabilitě a aspektům, které mohou být v rámci českého či moravského, městského nebo jen brněnského prostředí specifické. Naším cílem je na základě kvalitativních dat doplnit stávající literaturu v oblasti geografie sexualit o perspektivu, která by nejen empiricky, ale i teoreticky doplnila tento dosud téměř výlučně anglo-americkým prostředím ovlivněný obor.

Za queer podnik považujeme takový podnik (restaurace, bar, kavárna, diskotéka atp.), který se vědomě hlásí k příslušnosti k ne-heterosexuálním lidem. Způsob přihlášení může být patrný v exteriéru či interiéru podniku, ale také na sociálních sítích či na internetu obecně. V případě exteriéru a interiéru se typicky jedná o nápisy na štítu, vstupních dveřích, výloze či stěnách místností, které podnik spojují s ne-heterosexualitou (např. „gay bar“), ale také různé queer symboly (typicky duhová vlajka či jiné symboly běžně rozeznatelné především ne-heterosexuály). Na internetu se nejčastěji jedná o webové stránky podniku, resp. profil na Facebooku, kde je příslušnost uvedena textem či pomocí grafiky, ale také pomocí odkazů na „queer události“.

⁷ Původně se kongres měl konat v Moskvě, nečekané politické změny v Sovětském svazu však konání konference znemožnily, vedení Světové ligy pro sexuální reformu pak vybralo Brno právě díky příhodné atmosféře, která v něm v tomto období panovala (Schindler 2001).

⁸ První průvod lokálního významu nazvaný Duhový festival se uskutečnil v roce 1998 v Karlových Varech.

Dalším nutným krokem bylo vytvoření seznamu queer podniků v Brně. Tento seznam vznikl na základě několika zdrojů. Mezi hlavní zdroje patřily *Mapa queer Brna*⁹, kterou vytvořila nezisková organizace STUD, a queer turistický průvodce *gaymap.cz*¹⁰. Seznam byl dále doplňován pomocí informací zjištěných ze serveru *nakluky.cz*, webových stránek jednotlivých podniků a obecně vyhledáváním na internetu. V neposlední řadě jsme seznam brněnských queer podniků doplnili na základě našich vlastních znalostí a informací zjištěných od klíčových informantů v průběhu rozhovorů. Retrospektivní seznam queer podniků v Brně po roce 1990 jsme vytvořili především za pomoci pracovníka Queer knihovny organizace STUD, a to prostřednictvím bulletinu *STUDna*, který na přelomu 20. a 21. století vydával STUD pro potřeby „svých členů a brněnské lesbické a gay komunity“ a obsahoval vždy aktuální mapu queer podniků. Vývoj v posledních letech jsme zmapovali na základě údajů dohledatelných na internetu a za pomoci výpovědí klíčových informantů.

Následně jsme provedli semistrukturované rozhovory s klíčovými informanty, mezi něž patřili primárně majitelé a majitelky či provozovatelé a provozovatelky queer podniků, ale také organizátoři a organizátorky queer událostí v Brně, zástupci a zástupkyně neziskových organizací a queer aktivisté a aktivistky včetně tří trans lidí, kteří nám umožnili nahlédnout částečně i perspektivy genderově nonkonformních aspektů „queer života“. Část kontaktů na informanty jsme získali za pomoci jiných informantů. Semistrukturovaný rozhovor je kvalitativní metodou (Disman 2011), nemá předem určené pořadí otázek, a poskytuje tak tazateli určitou volnost. Zásadní je výzkumná otázka, na kterou se v rámci rozhovoru snaží hledat odpověď. Pro účely tohoto příspěvku byla výzkumná otázka formulována do podoby: „Jakých podob nabývají queer podniky a jejich klientela ve městě Brně?“ V rámci rozhovoru byl hodnocen queer život v Brně obecně, nabídka brněnských queer podniků v minulosti a současnosti, změny v nabídce a složení queer podniků a v případě zástupců queer podniků byl hodnocen jejich podnik (motivace založení, výběr lokality, nastavení provozu, charakteristika hostů). Nakonec se podařilo provést 18 semistrukturovaných rozhovorů s celkem 19 klíčovými informanty (jednoho rozhovoru se zúčastnili dva informanti zároveň). Identita všech klíčových informantů byla anonymizována.

Rozhovory proběhly od dubna 2017 do března 2018 buď přímo v queer podnicích, nebo na jiných předem domluvených místech (nejčastěji kavárny či pracoviště jednoho z autorů). Rozhovory byly s ústním souhlasem klíčových informantů zaznamenány na diktafon. Podařilo se tak získat audiozáznam o celkové délce 18 hod. a 7 min., tj. jeden rozhovor trval průměrně hodinu. Identita klíčových informantů byla anonymizována (v tabulce se objevuje jen vztah informanta ke queer tématu, věková kategorie a sexuální sebeidentifikace). Následně proběhla tematická analýza nahrávek s cílem odpovědět na výše zmíněnou výzkumnou otázku a jednotlivá témata rozhovoru.

⁹ <http://www.stud.cz/informace/mapa-queer-brna.html>

¹⁰ <http://www.gaymap.cz/cs/home/>

Tabulka 1: Seznam klíčových informantů

	Datum	Klíčový informant	Věk v letech	Sexuální sebeidentifikace
1.	25. 04. 2017	zástupce NGO (+ organizátor akce)	35–39	homosexuál
2.	23. 05. 2017	aktivistka	30–34	lesba
3.	06. 06. 2017	organizátorka a organizátor akce	oba 25–30	heterosexuálka a gay
4.	19. 07. 2017	zástupce podniku	40–44	gay
5.	25. 07. 2017	zástupce podniku	35–39	gay
6.	09. 08. 2017	zástupce podniku	50–54	gay
7.	05. 09. 2017	zástupkyně podniku	20–24	lesba
8.	06. 09. 2017	aktivistka	40–44	lesba
9.	07. 09. 2017	zástupkyně NGO	20–24	lesba
10.	20. 09. 2017	aktivistka	35–39	lesba
11.	15. 12. 2017	aktivista	40–44	gay
12.	08. 01. 2018	aktivista	55–59	gay
13.	11. 01. 2018	aktivista	35–39	gay
14.	07. 02. 2018	aktivista	20–24	spíše bisexuál
15.	13. 02. 2018	aktivistka	20–24	spíše bisexuálka
16.	21. 02. 2018	zástupce podniku	40–44	gay
17.	28. 02. 2018	aktivista	25–29	heterosexuál/bisexuál
18.	06. 03. 2018	zástupkyně podniku	30–34	heterosexuálka

Lokalizace brněnských „queer podniků“

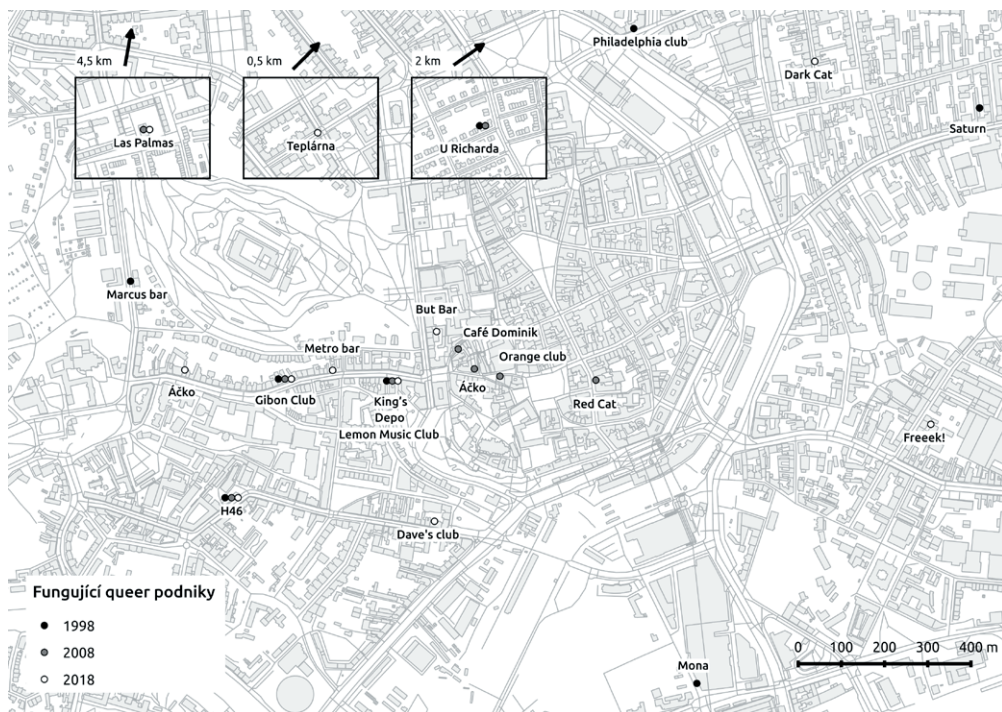
Jak jsme již zmínili výše, od roku 1976 fungovala v Brně pod vedením sexuoložky Bártové první česká socioterapeutická skupina pro homosexuály. Seidl et al. (2012: 306) popisují, že v rozhovoru pro periodikum *Lambda* v čísle 9 z roku 1990 sama Bártová uváděla, že si byla vědoma toho, že její skupina vlastně nahrazovala „homosexuální kluby“. Prvním českým queer podnikem se stal sklípek U Richarda. Vznikl už v únoru 1982 na ulici Lužova ve čtvrti Černá Pole přímo v domě majitele, kdy však fungoval v polooficiálním režimu a v podstatě se jednalo o pravidelné domácí akce (Hromada 1992). Zcela oficiálně fungujícím podnikem se stal až v roce 1990, svou činnost pak ukončil v únoru 2016. Jinou možností k navazování kontaktů za socialismu představovaly v Brně dle informanta (aktivisty-pamětníka) jen málo početné sauny a některé veřejné toalety. Nedbálková (2003, 2009) pak ještě uvádí sprchy plaveckého bazénu, parky a vlaková nádraží. Ve všech případech se tak jednalo o prostory nějak skryté, podzemní či tajné (Nedbálková 2000, 2009).

Po listopadu 1989 začaly vznikat další oficiální podniky, i když tehdy se označovaly jako „kluby“ a zprvu se jednalo spíše o skupinu osob než o místo. Většinou nedisponovaly žádným vlastním objektem a prostory pro svou činnost nacházely v různých restauračních zařízeních.

Brněnská organizace Svazu Lambda tak v roce 1990 pořádala pravidelné diskotéky ve „video-vinárně“ Videňka na Videňské ulici (Seidl et al. 2012: 342). Na podzim 1991 vznikl lesbický klub Sapfó, který se od následujícího roku až do poloviny 90. let scházel v prostorách cestovní kanceláře Autoturist na Pekařské ulici (*SOHO revue* 1993a) a navíc minimálně v průběhu roku 1993 pořádal občasně diskotéky ve vinárně U babičky na Dřevařské ulici (*SOHO revue* 1993b).

Postupně se však dařilo získat dlouhodobé pronájmy či vlastnictví prostor pro činnost „klubů“, a ty tak začaly být chápány již jako označení místa. Tím se otevřel přístup do „klubů“/podniků i lidem, kteří nebyli členy původních „klubů“ (Seidl et al. 2012: 346–347). Na začátku roku 1992 inzerovalo periodikum *SOHO revue* „gay snack bar Nord“ na Jihomoravském náměstí v brněnské části Slatina (*SOHO revue* 1992), další informace o něm nejsou známy. V prosinci 1992 začal svou činnost dodnes fungující gay klub Háčko na ulici Hybešova (někdy též označován jako bar „H46“) s přízviskem „malý bar s velkou atmosférou“ a v roce 1993 vznikl výhradně pánský gay klub Gibon na ulici Pekařská, taktéž stále funkční (*SOHO revue* 1994, 1995a, 1997). Ve druhé polovině roku 1995 přibýly dnes již neexistující „discoclub Memphis“ na ulici Vranovská a klub Philadelphia na ulici Milady Horákové, jehož majitel mimo jiné prezentoval záměr pořádat výstavy obrazů nebo fotografií s gay tematikou (*SOHO revue* 1995b, 1997).

Obrázek 1: Brněnské queer podniky v letech 1998, 2008 a 2018.

V roce 1998 bylo inzerováno v bulletinu *STUDna* už 8 queer podniků, které byly poměrně rozptýlené v zázemí historického centra Brna, resp. v širším centru města. Do roku 2008 se jejich celkový počet příliš nezměnil (9 podniků), ale z původních podniků zůstaly jen tři – U Richarda, Háčko a Gibon. Postupně však započala koncentrace queer podniků do prostoru jihozápadně od centra města, především v ulicích Pekařská a Hybešova. V roce 2018 se v Brně nacházelo 11 inzerovaných queer podniků. Až na několik výjimek se ale všechny nacházely ve zmíněné oblasti ulic Pekařská a Hybešova, včetně těch, které v průběhu let vznikly a po relativně krátké době existence zanikly. V tomto směru vybočuje především gay sauna Las Palmas na ulici Galandaurova (vznikla v roce 2001) ve čtvrti Královo Pole severně od centra města.

Víceméně všechny queer podniky se tak v roce 2018 nacházely v širším centru Brna, naprostá většina v prostoru ulic Pekařská a Hybešova. Důvodů koncentrace v této části města je několik. Asi nejpodstatnějším důvodem je docházková vzdálenost z historického centra města (všechny podniky jsou z hlavního náměstí Svobody dosažitelné do 15 minut chůze), zároveň však nejsou přímo u nejvýraznějších symbolů a atraktivit města, a lze tedy v souladu se zahraniční literaturou potvrdit, že jsou tyto podniky lokalizovány v oblastech centrálních, avšak nikoli nejrepresentativnějších či nejatraktivnějších, čímž může tato lokalizace bránit jejich přílišné či nevyžádané expozici. Dalším souvisejícím důvodem je, že oblast kolem ulic Pekařská a Hybešova zároveň nabízí relativně příznivé ceny nemovitostí a (pro)nájmů, což je rovněž v souladu s trendy v jiných městech. Většina klíčových informantů také popisovala roli prvního či prvních queer podniků (víceméně se jedná o Háčko a Gibon), které pak na sebe „nabalovaly“ další podniky, kdy mnohé v této oblasti vznikaly „prostě ze zvyku“. Příkladem výrazné kontinuity je současná gay diskotéka/klub Lemon na ulici Pekařská, která funguje od roku 2016. Ve stejných prostorách již v letech 1998 až 2009 fungoval queer podnik King's a posléze do roku 2015 queer podnik Depo.

„Mně se líbila ta lokalita, on vznikl vlastně takový ‚zlatý kříž‘. Protože jde se z vrchu a je Lemon, jde se níž a je Gibon, dole je Áčko, přijde se na Mendlák a je tam Depo, pak se jede na Hybešku a je tam Háčko a pokračuje se a je tam Dave's club. Takhle to mohou klienti obcházet, je to taková ‚teplá ulice‘.“ (zástupce podniku)

Všichni klíčoví informanti z řad majitelů a majitelek či provozovatelů a provozovatelek queer podniků si byli koncentrace queer podniků vědomi, tuto skutečnost považovali za pozitivum a ostatní podniky nepovažovali za konkurenci. Označení „zlatý kříž“ zmínilo více informantů, kteří vyzdvihovali synergický efekt, kdy hosté mohou navštívit více podniků, které se svým zaměřením doplňují, takže v některých z nich pro řadu návštěvníků večer typicky začíná a v jiných končí. Řada klíčových informantů z nověji otevřených podniků dokonce popisovala, že svůj podnik záměrně umístili na ulice Pekařskou a Hybešovu, objevovala se spojení jako „kde jinde?“ či „pokud nový podnik, tak jedině na Pekařské“ a podobně, čímž potvrzovali, že oblast má již určitý „queer přívlastek“.

„Jako konkurenci ostatní podniky nevnímáme. Naopak to ostatním přejeme, aby se tam lidi naučili chodit. My si tady třeba zavřeme (skončíme směnu) a jdeme tam. Je podporujeme.“ (zástupkyně podniku)

Bylo by však mylné interpretovat tuto koncentraci queer podniků v prostoru kolem ulic Pekařská a Hybešova jako „gay village“ a nekriticky tak přirovnávat Brno ke známým západoevropským či především americkým městům. Lze spíše konstatovat, že přítomnost queer podniků v Brně vytváří určitou místně specifickou queer-spřátelenou oblast, protože v oblasti zásadně převažují podniky bez explicitní queer identifikace. Stejně tak nelze hovořit o rezidenční koncentraci ne-heterosexuálů. O rozmístění ne-heterosexuálů v Brně sice nemáme dostupné údaje, avšak zároveň jsme v našich rozhovorech nezaznamenali, že by na ní nějaká fakta v popisovaném území poukazovala. Další ze zřetelných odlišností od „gay village“ je to, že většina obyvatel Brna (a to patrně výrazná většina obyvatel) o této koncentraci queer podniků ani neví či ji nevnímá. Touto znalostí disponují především brněňští ne-heterosexuálové, jejich přátelé a známí, případně ne-heterosexuální turisté (ti si však musí informace vyhledat sami, jelikož město Brno se v tomto směru nijak nepropaguje).

Vyjednávání normativit

Příslušnost ke queer scéně dávají všechny brněnské queer podniky najevo svým exteriérem jen nenápadně. Neobjevují se výrazné reklamní poutače či vývěsní štíty, které bychom našli v mnoha západních metropolích, obecně se též málo pracuje s textem, a to konkrétně s pojmy jako „gay“, „LGBT“ či „queer“. Nápis upozorňující, že se jedná o queer podnik, jsou spíše malé a nevýrazné, případně podány takovou formou, která vyžaduje určité povědomí o subkultuře, jako je tomu například u baru Háčko, kde se dozvíme, že je to „malý bar s velkou atmosférou pro 4+96 %“. U většiny podniků je tak hlavním poznávacím prvkem symbolika duhy, ať už v podobě malých duhových vlajek (např. But bar nebo Teplárna), či zbarvení vývěsních štítů (např. Lemon nebo v minulosti Latté). Dalším užívaným znakem je genderový symbol pro muže ♂ (Dave's club nebo Freeek!).

„V podstatě jsme se tím netajili od začátku. Na vstupu našeho vývěsního štítu je citron a ten jeden díl citronu je pruhovaný (duhový). Až tak moc jsme to nechtěli celé duhové, nechtěli jsme úplně provokovat okolí.“ (zástupce podniku)

Z vybraného komentáře je pak zřetelné, že si jsou zástupci podniků většinou vědomi míry společenského přijetí, které tlumenou symbolikou vyjednávají. Mnohem výrazněji deklarují podniky svou příslušnost ke queer scéně na internetu, a to primárně na Facebooku a částečně i na webových stránkách (asi polovina podniků webové stránky vůbec nemá). Internet představuje bezpečnější a anonymnější prostředí (nehrozí tolik přímý konflikt) a je často místem prvního kontaktu návštěvníků s queer podnikem. Všechna tato fakta nasvědčují tomu, že jsou podniky situované v rámci heteronormativního prostředí, přičemž tato normativita je jejich majiteli vědomě vyjednávána.

Dalším prostředkem jistého (zne)viditelnění queer podniků je také jejich konkrétní poloha, zejména umístění vstupu a možnost (nebo spíše nemožnost) pohledu dovnitř skrze okna. Až na výjimky se totiž všechny podniky nacházejí ve sklepení, takže nemají okna, případně jsou okna nějakým způsobem zatemněná (závěsy, neprůhledné sklo). Podle informantů je to dáno snahou nabídnout klientům soukromí a bezpečí bez zbytečného zájmu kolemjdoucích.

Obrázek 2: Podnik Dave's club se zatemněnými okny a genderovými symboly pro muže (♂), které odkazují k příslušnosti ke queer podnikům

(autor fotografie: autor/ři)

Taktéž vstupy se nacházejí velmi často v bočních uličkách, zákoutích, průjezdech či vnitroblocích. Z hlavních ulic tak není tolik patrné, kdo do podniků vchází a kdo z nich vychází, a to hlavně v nočních hodinách. I tento charakter (design) nasvědčuje tomu, že je výsledkem určitého přizpůsobení se společenské heteronormativitě, která podmiňuje stigmatizaci ne-heterosexuálních lidí a následkem toho i potřebu se jí „vyhýbat“.

„Řada podniků nemá okna ven nebo je má zalepená. Gayové jsou sice akceptováni společností, ale když na ně není vidět, tak se cítí víc v pohodě. Nemusí se vystavovat na ulici.“ (zástupce podniku)

Dalším zajímavým aspektem je fakt, že řada podniků má specifickou otevírací dobu, která se vyznačuje tím, že jsou otevřené jen některé dny v týdnu (nejčastěji pátek a sobota), začátek otevírací doby je v pozdních večerních hodinách a konec otevírací doby pak pozdě v noci či brzy ráno (u některých podniků ani není definován). Od dopoledních hodin tak má otevřeno jen Áčko, což je ale dáno tím, že se jedná o restauraci, kde se vaří. Uzpůsobení otevírací doby spíše mimo světlou fázi dne je samozřejmě dáno druhem podniků (jedná se o bary, kavárny

a diskotéky), může ale souviset i s jistou, denní dobou zprostředkovanou, anonymitou, při které ulice již nejsou tak plné lidí a tma¹¹ snižuje viditelnost – tudíž viditelnost (a heteronormativní „dozor“) toho, kdo do podniku vstupu či z něj vychází, je nižší (Pitoňák 2013).

V současné době není vstup do brněnských queer podniků nijak zvláště regulován. Výjimky představují sex kluby, kde je nutná zletilost a zároveň nejsou vpouštěny ženy, jelikož se ve všech případech jedná o gay sex kluby. Vstup do gay sex klubů je nutný přes zvonek a následně šatnáře/vyhazovače/barmana (často jedna a tatáž osoba). Toto je výrazná změna oproti 90. letům minulého století, kdy byly podle klíčových informantů vstupy na zvonek běžné v podstatě u všech queer podniků. Tyto skutečnosti dokládají, že brněnské queer podniky procházejí vývojem zvyšující se otevřenosti za současného snižování výlučného „gay charakteru“ těchto podniků, což s sebou nese určitou formu jejich „homonormativizace“, která je charakteristická snahou „vyhnat element, jenž není žádaný“ nebo „se tam nehodí“ (Nedbálková 2003). Jedná se tedy o určitou disciplinaci návštěvníků queer podniků, která souvisí například se zájmem jejich majitelů zvýšit jejich integraci do majoritní (heteronormativní) společnosti:

„[S]píš se to tak jakoby osvěžilo, omladilo, začala tam chodit trošku jiná skupina lidí [...] [dříve se tam] scházela jistá skupina lidí, kterou oni [noví majitelé podniku] tam jakoby nechťeli, tudíž prostě bylo potřeba to osvěžit [...] nejde o to, že by nevyhovovala [předchozí skupina návštěvníků] [...] ale když to řeknu prostě, tak vykroucený buzny a pak jsou prostě gayové, kteří jsou prostě jakoby úplně v pohodě normální, nepoznáte na nich, že jsou gayové.“ (zástupkyně podniku)

„Nechťeli jsme se vzdát té většinové společnosti, jako těch heteráků, takže jsme to [příslušnost ke queer podnikům] úplně jako do světa nekřičeli.“ (zástupce podniku)

„Osvěžilo“, „vykroucený buzny“, „v pohodě“, „normální“, „nepoznáte na nich, že jsou gayové“ a další pojmy zcela jasně nasvědčují přítomnosti celé řady normativních předpokladů, kterými je vhodnost či žádanost klientů těchto podniků jasně hodnocena. Povědomí o potřebě neodrazovat „heteráky“ pak zase nasvědčuje tomu, že heteronormativita není vnímána pouze ze strany ne-heterosexuálních klientů, ale i ze strany mnohdy heterosexuálních zástupců podniků, kteří se tak situují do pozice aktérů, jejichž motivace jsou přinejmenším ambivalentní, či dokonce přímo homonormativní. Dle vyjmenovaných pojmů, které užívali, totiž zřetelně vyčleňují určité jednotlivce či skupiny nejen z přístupu k jejich podnikům, ale normativně také z představ o „normálních homosexuálech“, kteří si mohou dovolit vcházet do jejich podniků a vstupovat tak do interakcí s jejich heterosexuální klientelou. Tolerance ze strany majoritní společnosti se na jedné straně projevuje větším zájmem a počtem přátelských vazeb, což vede k vyšší ochotě heterosexuálních lidí navštěvovat „queer podniky“. Na druhé straně však zvýšená tolerance podporuje homonormativní snahy „zalíbit se“ většinové společnosti či se do ní „lépe integrovat“. Mezi další související faktory pak patří i skutečnost, že explicitnější ne-heterosexuální socializace do určité míry z těchto i jiných, zde neanalyzovaných důvodů, emigrovala na internet, což bylo některými informanty vnímáno negativně:

¹¹ Vliv tmy na vyjednávání ne-heterosexuální identity v prostoru byl prokázán i empiricky (Pitoňák 2013).

Obrázek 3: Podnik Lemon se vstupem v boční uličce a štítem, který obsahuje prvek duhy a odkazuje tak k příslušnosti ke queer podnikům (logo podniku symbolizuje řez citronem, kdy je jeden plátek duhově zabarven)

(autor fotografie: autor/ři)

„[T]i lidi jsou jakoby strašně pokrytečtí, že se na jednu stranu chovají jako strašně slušně před ostatními, ale [...] jako kdyby se to přesunulo někam jinam, jako že si tadylencto odbydou jako kdyby někde jinde [např. na Grindoru anonymně].“ (zástupce podniku)

Protože lze konstatovat, že většina queer podniků vykazuje jistou míru homonormativity, jež si vyžaduje méně explicitní projevy ne-heterosexuality, tak jakousi podmnožinu queer podniků tvoří sex kluby, resp. podniky, které jsou primárně či částečně (jen některé prostory) určeny k realizaci sexuálního chování. V Brně k březnu 2018 existovaly 4 takovéto podniky (Gibon, Las Palmas, Freeek! a DarkCat), přičemž tento typ queer podniků je stabilní součástí brněnské scény od počátku 90. let (minimálně od roku 1993, kdy byl otevřen Gibon). Zmíněné podniky se od sebe mírně odlišují. Gay klub Gibon přímo na svém webu uvádí, že „nabízí možnost strávit příjemný čas na baru i využít stylové prostory klubu k realizaci sexuálních fantazií“, součástí nabídky jsou i pravidelné „naked party“, kdy mají hosté ve spodním prádle či bez něj levnější vstup. Las Palmas představuje gay saunu, jejíž součástí jsou opět dle webu „relaxační kabinky s videoprojekcí“. DarkCat se prezentuje jako „diskrétní sex club s videokabinkami¹² a dark roomem¹³ se specializací na pánskou klientelu“

¹² Takové kabinky patří mezi typické součásti „gay podniků“ a slouží především k projekci pornografických snímků (Gabiam a Pitoňák 2014).

¹³ Jedná se o slabě osvětlené či téměř neosvětlené místnosti a prostory v sex klubech, které slouží k příležitostnému (často anonymnímu) sexu.

a klub Freeek! se inzeruje jako podnik, v němž jsou soboty a neděle „man-only“ (pravidelně se konají „JocksPárty“ a „Naked Párty“), a součástí klubu je také „fun&relax zóna“¹⁴, kam mají ženy vstup zakázán. Stablní přítomnost těchto podniků, které tedy explicitně poskytují příležitosti pro realizaci ne-heterosexuálního chování, odráží existující poptávku po takových podnicích, která může do jisté míry být rovněž důsledkem zaznamenané homonormativizace ostatních queer podniků, které se naopak snaží zaujmout i heterosexuální populaci. Veřejné toalety a další typy podobných prostorů poskytují další formy příležitostí pro uspokojení nerealizovaných ne-heterosexuálních potřeb, které ale opět podléhají jiným formám dozoru, například ze strany toaletářek, jež je také jistým způsobem komodifikují (Nedbálková 2009).

V tomto kontextu považujeme za důležité zmínit, že vůbec nejmenší ochotu k poskytnutí rozhovoru vykazovali právě majitelé (provozovatelé) sex klubů, a to i přes ujištění o zachování anonymity jak jejich osoby, tak jejich podniku. Tento nezájem, odpor či strach si jako autoři vysvětlujeme právě i popisovanou homonormativitou, kdy jsou si majitelé (provozovatelé) sex klubů sami vědomi, že jsou jejich podniky označovány jako „špinavé“, „starší generace“ či „něco překonaného“, a to i ze strany majitelů (provozovatelů) ostatních queer podniků a části ne-heterosexuální populace. Tuto situaci pak vnímáme jako určité omezení našeho výzkumu, které jsme navzdory našim opakovaným snahám nedokázali redukovat.

Zbytek brněnských queer podniků tedy v současnosti prostory pro realizaci sexu (dark roomy atd.) nemá a/nebo je přímo odmítá. Jejich majitelé a majitelky či provozovatelé a provozovatelky, kteří byli našimi klíčovými informanty, hovořili o tom, že jim tyto prostory „přijdou nečisté“, že je „od začátku nechtěli“ a že je ani „nepoptávají [jejich] hosté“. V případě některých však v průběhu rozhovoru také vyplynulo, že existenci tohoto typu prostorů mají zakázánu přímo v nájemní smlouvě. Opět se tak jedná o projevy homonormativity či heteronormativní regulace, která byla popsána výše a je pozorovatelná zejména u novějších podniků (výjimku v tomto směru představuje klub Freeek!).

„To jsem docela zavrhoval, to jsem nechtěl nějaké ty dark roomy [...] mně to vždycky přišlo ty darkroomy [...] mně se to nikdy moc nelíbilo, protože když člověk neví, s kým tam je a co chytne, tak prostě ne.“ (zástupce podniku)

Jak jsme již zmínili, tak neexistence prostorů pro sex v jejich podnicích byla některými klíčovými informanty označována jako důkaz kvalitativního posunu (vývoje) queer podniků a popisována jako jeden z prvků, pomocí nichž se odlišují od „podniků starší generace“, která byla tedy takto vyobrazována jako méně „čistá“, tj. méně konformní k aktuálně nastaveným homonormám či dalším očekáváním spojeným s tím, jak se má „správný“ návštěvník takového podniku chovat. Odkazy k „čistotě“ či k tomu, že „člověk neví, s kým tam je a co chytne“ pak dále napovídají o dalších formách normativit, které vyvěrají ze stigmatizace HIV/AIDS, jež ne-heterosexuální muže postihuje asymetricky a v jejímž rámci operují diskurzy poslušnosti a disciplinace mužské sexuality.

14 Eufemismus pro dark room.

„Určitě jsme tady žádný dark room nechtěli, ale máme velmi prostornou pánskou kabinku, kam se vejdou až čtyři lidi a je v ní umyvadlo. A co se tam děje, to my nevíme.“ (zástupce podniků)

Na jedné straně je tedy explicitní sexuální aktivita (alespoň ve větší části podniků) vylučována, na druhé straně jí je však často poskytován pasivní prostor nebo je nahota vnímána pozitivně. Klíčoví informanti například uváděli, že vědí nebo tuší, že jsou některé části jejich podniků (typicky toalety) využívány i k sexuálním aktivitám a někteří tyto prostory záměrně upravili (prostornější toalety, rozmístění zrcadel, přítomnost umyvadla a podobně). V tomto ohledu lze takový způsob úpravy prostorů chápat jako formu odporu vůči výše popsaným homonormativním formám disciplinace či vyloučení, kdy nevyřčené formy využití prostoru „zůstávají tolerovány“. Někteří z klíčových informantů přímo popisovali, že pokud se hosté v průběhu večera či noci svléknou do půli těla, do spodního prádla či zcela, tak je to bráno jako vítané zpestření. V tomto ohledu se ale již dotýkáme další, implicitnější roviny, která souvisí s homonormativitou, konkrétně s určitou „komodifikací queerství“, tj. snahou vytvořit z ne-heterosexuality komodu či produkt, na kterém lze vydělat a který lze zabalit do alibistické „přátelskosti k hetero“. Taková komodifikace hraje jistě nemalou roli v rámci obchodního úspěchu takového podniku. Zásah (domluva, vykázaní) pak přichází až v případě, kdy jinak zpestřující a žádaný sexuální akt tuto neostrou a homonormativitou regulovanou hranici „morálního pohoršení“ překračuje.

Majitelé a majitelky či provozovatelé a provozovatelky všech queer podniků v Brně poměrně striktně deklarovali, že nevědí o tom, že by v jejich podnicích docházelo k prostituci, eskortu nebo užívání drog, tedy k jevům, které bývají se sex kluby a někdy též queer podniky obecně spojovány. Téměř všechny queer podniky se navíc nějakým způsobem zapojují do prevence HIV/AIDS a dalších pohlavně přenosných infekcí. Část podniků má zřízený nějaký pult či stolek s informačními letáky (např. Metro bar, But Bar, Las Palmas). Většina podniků nabízí ve spolupráci s neziskovými organizacemi kondomy a lubrikanty zdarma, některé přímo na zmíněných pultech a stolicích, většinou však na vyžádání, dle slov informantů kvůli eliminaci nadměrné a neodůvodněné spotřeby. Jeden z podniků pak zvažuje možnost podpory jednorázových testování na pohlavně přenosné nemoci přímo v prostorách podniku.

Kdo se bojí, jde radši do lesa

Ve druhé části našeho výzkumu jsme se zaměřili na to, abychom porozuměli více tomu, kdo je součástí oně klientely brněnských queer podniků. V úvodu jsme zmínili, že velká města vždy hrála významnou roli v poskytování prostoru pro možnosti ne-heterosexuálního vyžití, obecně tak dle vyjádření klíčových informantů můžeme říci, že mezi klienty výrazně dominují obyvatelé Brna a jeho zázemí, méně už pak návštěvníci ze sousedních regionů (krajů). V českém prostředí je ale pochopitelně největším centrem hlavní město Praha, které svým počtem obyvatel, a tedy i potenciálem shlukovat služby Brno několikanásobně převyšuje. Slabší možnosti pak mají některá populačně větší krajská města (z pohledu Brna zejména Ostrava a Olomouc). Do zahraničí to mají klíčoví informanti nejbližší především do Vídně, která je dostupná do dvou hodin jízdy, avšak limitující pro ni je vyšší cena a jazyková bariéra (nabízí však výrazně pestřejší škálu služeb). V menší míře se ve výpovědích objevovala ještě Bratislava, která je rovněž dostupná do dvou hodin jízdy, ale tamní queer scéna není dle informantů příliš rozvinutá a je spíše menší.

Obrázek 4: Vstup do klubu Gibon, explicitní příslušnost ke queer podnikům je vyjádřena pouze bílým nápisem „Private Gay Club“, který není příliš výrazný

(autor fotografie: autor/ři)

Ve složení návštěvníků brněnských queer podniků se zřetelně projevuje univerzitní charakter města. To dokládá i existence neformální Queer platformy Masarykovy univerzity. Množství studentů je tak jedním z důvodů, proč v podnicích převažují mladší návštěvníci a udávají fungování podniků i určitou specifickou rytmicitu. Jasně se tak projevuje období letních prázdnin menší návštěvností, a naopak období výuky na vysokých školách (včetně zkouškového období) vyšší návštěvností. V posledních letech však ve větší míře přijíždějí studenti do Brna i přes léto na brigády, a proto se nerovnosti v červenci a srpnu snižují. Studenti jsou také skupinou, která není tolik vázána na návštěvu podniků v pátku a sobotu, a tak shlazují i tuto nerovnost.

Zároveň je nutné dodat, že relativně mladší struktura návštěvníků je dána kromě přítomnosti vysokých škol také tím, že podniky navštěvují ve větší míře lidé v určité životní fázi. Nejčastěji se jedná o období, které následuje po *coming outu* nebo v jeho průběhu, kdy lze potvrdit zjištění Matejskové (2007) shrnující, že jsou to většinou mladší a nezadaní lidé, kteří vyhledávají večerní (noční) zábavu v barech, restauracích a na diskotékách, které představují nenahraditelná místa pro jejich seznámení. Se zvyšujícím se věkem tak přirozeně klesá podíl lidí trávících volný čas tímto způsobem, avšak v dalších fázích života mohou ne-heterosexuální lidé opět začít společnost v těchto podnicích vyhledávat. Jedná se zejména o podniky,

kteří byly založeny ještě v 90. letech 20. století a stále fungují. Typicky se v nich scházejí ve větší míře i starší zákazníci, jelikož mají tyto podniky spojeny se svým mládím a vyhovují jim také svou podobou (nastavením). Lze proto konstatovat, že queer podniky jsou scénou, která není reprezentativní všem ne-heterosexuálním lidem, ale spíše jejich určité části, jež se rovněž nachází v určité životní fázi. V návaznosti na diskusi v předchozí části je ale zřejmé, že přítomnost mladých a atraktivních návštěvníků je rovněž využívána v rámci procesu „komodifikace“:

„Studenti mají vstup na ISIC zdarma, aby tady byli a nalákali ostatní mladé, kteří studenty nejsou, a také další zákazníci.“ (zástupce podniku)

Podle Nedbálkové (2000: 326) svědčí mnohé výpovědi jednotlivých aktérů o tom, že se v podnicích cítí uvolněně a „jako by odložili masku“. Odloženou masku však často vystřídá maska přehrávající a soutěžící, neboť je neustále velmi důležité, jak kdo vypadá a jak je atraktivní pro druhé. Podobně v kontextu vstupu do „gay kavárny“ i Pitoňák (2013) popisuje vědomé či bezděčné „zaujímání“ ne-heterosexuálních identit.

Ne všichni však queer podniky navštěvují, někteří místo toho volí jiné formy navazování vztahů (včetně čistě sexuálních kontaktů). Nedbálková (2003) například zmiňuje, že i po 15 letech fungování oficiálních podniků a organizací se část „gay populace“ schází na veřejných toaletách, což podle ní svědčí o tom, že tyto prostory samy o sobě setrvale naplňují přání a potřeby určité skupiny ne-heterosexuálních lidí (převážně mužů), které ani se vznikem oficiálních podniků nezaklikly. V Brně tak v současnosti metaforicky stále určitá skupina „chodí do lesa“, tedy sexuálně socializuje (a využívá) „holandy“, tj. prostory a místa náhodného anonymního setkávání, z důvodu nalezení partnera, často jen kvůli (jednorázovému i opakovanému) sexuálnímu kontaktu. Valtus (2015) například zmiňuje, že k tomuto účelu slouží již od 30. let 20. století pole u Rosického nádraží (též Brno dolní nádraží), v současnosti označována jako „holanda Za Tescem“. Pro uživatele této holandy dokonce vznikla internetová stránka s diskusí¹⁵, na níž si je možné předem domluvit setkání. Právě rozvoj informačních a komunikačních technologií tak na jedné straně tradiční holandy v 90. letech 20. století sice utlumil (partnera je totiž možné nalézt skrze sociální sítě a různé aplikace), na druhé straně ale jistě nelze hovořit o jejich úpadku či zmizení. V době sociálních sítí a internetu jen došlo k významné proměně jejich fungování, jelikož je možné si předem domluvit místo setkání ad-hoc, popřípadě si na „známé holandě“ domluvit schůzku s předem definovaným očekávaným případným partnerem.

V kontextu Brna pak dále tvoří malou, avšak nikoli nevýznamnou část návštěvníků brněnských queer podniků rovněž cizinci, především osoby, které v Brně pracují či studují, tedy alespoň krátkodobě žijí. Klasický queer turismus, známý ze západní Evropy a USA, klíčoví informanti nezaznamenali. To je mimo jiné dáno i tím, že se Brno v tomto směru neprezentuje (například Turistické informační centrum Brno nemá a v minulosti ani nemělo žádné propagační materiály speciálně zaměřené na queer klientelu).

15 <https://www.pervers.cz/diskuse/akce-srazy-vymeny/210969-brno-gay-holanda-za-tescem>

„Většinu klientely tvoří Češi, třeba 70 %. Ale těch 30 % jsou cizinci pracující v Brně plus Erasmus. Takže to sice jsou cizinci, ale v podstatě pravidelní zákazníci. Opravdových turistů je úplně minimálně, jestli je to jeden člověk ze sta. Turismus v Brně, obzvlášť v té naší sféře, není. Nevím, jestli jsme nezajímaví nebo proč.“ (zástupce podniku)

Minimálně brněnské queer podniky se primárně zaměřují na gaye, i když vyjma sex klubů je do nich umožněn vstup i lesbám, dalším ne-heterosexuálům a heterosexuálům. Gayové a lesby tvoří asi nejpočetnější skupiny ne-heterosexuálních osob a jsou rovněž společnostmi (ač do značné míry homonormativně) nejvíce přijímáni, takže je fungování těchto typů podniků nejméně problematické. Neexistence podniků primárně zaměřených na lesby je dána dle slov několika aktivistů a aktivistek z řad našich klíčových informantů jejich odlišným způsobem seznamování se a zábavy. Lesby podle našich informantů, ale také dle dostupné literatury (Nedbálková 2000), preferují setkávání v domácnostech (např. v rámci domácích párty), které zabezpečují, že se jich budou účastnit jen osoby předem pozvané a nebudou tak vystaveny nežádoucímu zájmu, především ze strany heterosexuálních mužů, kteří tvoří i část klientely brněnských queer podniků. Ze stejných důvodů se konají tzv. Freedom Nights (též Freedomky), které se inzerují jako „jediná párty pro holky na holky v Česku a na Slovensku“. Pravidelně se konají v Praze, Brně, Plzni a Bratislavě. Vstup je umožněn pouze ženám, výjimečně jejich mužským přátelům (obvykle gayům), kteří jsou dle slov informantů považováni za „prověřené“. Tato uzavřenost má, jak již bylo naznačeno, eliminovat především nepatřičný zájem ze strany heterosexuálních mužů. V Brně bylo zaznamenáno několik pokusů o zřízení lesbického podniku, ty však po krátké době skončily vždy neúspěchem kvůli jejich malé návštěvnosti – zatím naposledy se jednalo o EL.KO bar na ulici Koliště, který fungoval v letech 2015 až 2016.

Trans lidé¹⁶, se kterými jsme také vedli rozhovory, nepovažovali brněnské queer podniky a události za takové, které by bylo možné označit jako trans podniky či trans události. Deklarovali, že se určitě jedná o podniky a události s větší mírou tolerance, ale pro své odlišné požadavky, související především se zájmem o větší fluiditu v oblasti genderové identity, a značně nižší zájem se veřejně socializovat je „za své“ nepovažovali. V tomto ohledu tak vnímáme výpovědi trans lidí jako další kousek mozaiky aktuálně panujících normativit, zde cisgenderových, které je v těchto podnicích nutné vyjednávat. V českém prostředí trans lidé v tomto směru jmenovali pouze hlavní město Prahu, ve kterém se nacházejí jak podpůrné skupiny trans lidí, které dle jejich názoru v Brně chybí, tak i nejvyhledávanější sexuologická pracoviště. V případě Brna uváděli jako limitující faktor malý počet (zřejmě otevřeně socializujících) trans lidí, který se projevuje zejména nedostatkem jejich iniciativy. Ta však opět může odkazovat na přítomnost normativit, jež je mohou tlumit.

¹⁶ Trans lidmi označujeme osoby, které se neidentifikují s pohlavím, které jim bylo úředně přisouzeno po porodu. Potýkají se tedy s tzv. pohlavní a genderovou non-konformitou a usilují o úřední (a/nebo fyzickou) změnu své pohlavní a/nebo genderové identity. Trans lidé bývají rovněž označováni termínem transgender, nebo méně vhodně transsexuál.

Závěr

S odstupem necelých tří desetiletí od sametové revoluce můžeme v Brně identifikovat přes desítku queer podniků, které ve vztahu ke společenské heteronormativitě zaujímají specifické postavení a určitými, nejčastěji symbolickými prostředky se vůči ní více či méně explicitně vymezují, avšak zároveň i (re)konstruují. Námi zkoumaná skupina podniků vykázala značnou míru variability, ale i určitou míru prostorové stability, která se projevila ve skutečnosti, že v rámci jejich postupného vývoje došlo k relativní geografické koncentraci v okolí ulic Pekařská a Hybešova. S odstupem od dřívějších výzkumů (Nedbálková 2000, 2003) můžeme v rámci posledního desetiletí sice popisovat zvýšení míry variability těchto podniků a rovněž i rostoucí míru, zčásti i jimi zprostředkovaného, „přijetí“ ne-heterosexuálních lidí ze strany společnosti. Náš výzkum rovněž poukázal na celou řadu normativních vztahů, které provozovatele, zaměstnance a uživatele těchto podniků situují do pozic aktérů, kteří v nich svou sexualitu musí normativně vyjednávat.

Z nejvýznamnějších normativních vztahů, které do jisté míry podmiňují potřebu queer podniků, patří heteronormativita, tedy společenská normalizace heterosexuality, jež vylučuje ne-heterosexualitu do „ústraní“ společnosti. Gay bary se v zahraničních městech, ve státech s tržní ekonomikou, vyvíjely přinejmenším již v období časného 20. století. Jejich největší rozmach přitom nastal ve druhé polovině 20. století, kdy poskytovaly útočiště pro rozmanité skupiny gayů, leseb a bisexuálů, kteří se mnohdy poprvé s těmito sexuálními identitami identifikovali až následkem objevování vlastních sexualit, k němuž dostali „prostor“ právě v jejich kontextu (Jagose 1996). Tento vývoj se zapsal pochopitelně i do vývoje příslušné literatury v oborech, které se zaměřily na společenskovední studium sexualit, včetně geografii sexualit (Bell a Valentine 1995), a postupně se rozvinuly i v rozmanitý podobor humánní geografie, jež svou vnímavostí k vazbě společnosti a prostoru významně přispěl k rozvoji transdisciplinární queer teorie. V našem příspěvku jsme si ale byli vědomi, že dostupná zahraniční literatura není plně uplatnitelná v kontextu brněnské geografie sexualit, protože geografický, politický, historický, ekonomický aj. vývoj těchto podniků v České republice neprobíhal stejně. Zaměřili jsme se proto na sledování možných specifických aspektů, kterými se brněnská heteronormativita zrcadlí v charakteru, způsobech využívání a možných formách vyloučení místních queer podniků.

Heteronormativita se projevuje například tak, že město Brno místní queer podniky nijak nepropaguje. Neexistuje žádný oficiální průvodce, kterým by Turistické informační centrum města Brna disponovalo a který bývá běžně dostupný v zahraničních městech.

Protože jsou si provozovatelé brněnských queer podniků dobře vědomi podmíněné tolerance jinak heteronormativní společnosti, jsou tyto podniky rovněž relativně nenápadné (častá lokalizace vstupů v bočních uličkách, průjezdech či vnitroblocích; zatemněná okna) a jejich příslušnost k ne-heterosexuální klientele vyžaduje určitou míru vlastního povědomí nebo přinejmenším značnou všímavost a znalost subkulturní symboliky – zejména symboliky duhy v podobě vlajek (či spíše „vlaječek“ na vstupních dveřích) a na vývěsních štítech. Naopak absentují výraznější reklamy (např. duhové vlajky v klasické velikosti na žerdi) či jednoznačné nápisy (např. „gay“ či „queer“) spojující podnik se subkulturou.

Podobně jako v minulosti v zahraničí vyjednávají i současné brněnské queer podniky hranici mezi heteronormativním veřejným prostorem a jejich vnitřním prostorem, ve kterém

je možné přestat ne-heterosexuální identity skrývat, a to nejčastěji určitými formami anonymizace. Protože jsme očekávali, že se jednotlivé podniky od sebe budou lišit, zaměřili jsme se v průběhu našeho výzkumu na možná specifika a pokusili se je i pochopit v kontextu normativního prostředí. Některé, zejména starší a zavedené podniky, zůstaly více skryté a vyjednávání jejich pozice zabránilo i nám v možnosti je blíže studovat. Tyto podniky a zejména pak jejich klientela byly rovněž majiteli a provozovateli novějších podniků vnímány spíše jako „nežádoucí“, „nečisté“, určitým způsobem notoricky ne-heterosexuální. Právě tento poznatek nám umožnil lépe porozumět místně specifické formě homonormativity, která skrze personál homonormativně regulovala vstup a kompetence k využívání těchto novějších a „čistějších“ podniků jen těm, kteří nejsou „příliš vykroucení“, „neatraktivní“ či explicitně „buzní“. Takové normy pak v návaznosti na heteronormativitu dávají vzniknout novým typům homonormativních vyloučení, disciplinaci či prostému rozlišování vyšší hodnoty „jedněch“ oproti nižší hodnotě „druhých“. Námi vyzorované vztahy pak již splňují kritéria přítomnosti stigmatizace, která evidentně vyvěrá nejen z heteronormativity, ale i z jí moderovaných forem homonormativity. Náš výzkum tak v tomto ohledu reaguje na kritiku často univerzalisticky přijímané homonormativity (Brown 2012) a ukazuje, že je potřeba ji vždy studovat s citlivostí k místně specifickým faktorům.

Ať již námi studované podniky budeme nazývat queer, LGBTQ-spřátelené, gay či jinak, můžeme potvrdit jimi aktivně vyjednávané společenské sexuální normy i skutečnost, že pro mnohé ne-heterosexuály (avšak jistě ne pro všechny) jsou stále nenahraditelným typem prostředí, ve kterém se mohou sebeidentifikovat, seberealizovat, navazovat kontakty (ať už přátelské, partnerské nebo sexuální) či se s ostatními ne-heterosexuálními lidmi jinak socializovat. Působící heteronormativní, homonormativní nebo s nimi související vlivy (komodifikace) ale ukazují, že tyto prostory nejsou přístupné bezpodmínečně a je třeba se tak dále věnovat těmto formám vyloučení podrobněji.

Klíčoví informanti, kteří měli možnost srovnat dnešní situaci se situací v 90. letech či na přelomu tisíciletí, například zmiňovali nižší soudržnost dnešní „ne-heterosexuální komunity“, která se projevuje i tím, že některé funkce (důvody návštěv) queer podniků zeslábly s nástupem internetu, především různých chatů, seznamek, sociálních sítí a mobilních aplikací (typicky *Grinder* a *iBoys.cz/iGirls.cz*). Nižší míru soudržnosti interpretovali klíčoví informanti také tím, že následkem uzákonění registrovaného partnerství v roce 2006 došlo ke zvýšení míry přijetí ne-heterosexuálů ze strany společnosti. Do určité míry se tak omezila heteronormativitou podmíněná potřeba uzavírat se v queer podnicích, resp. vyhledávat v nich jediné místo uznání. Klíčoví informanti dále dodávali, že ne-heterosexuály spojuje jen a právě to, že jsou ne-heterosexuální, zatímco ve všech dalších aspektech jsou značně různorodí, podobně jako heterosexuálové:

„Problém je v tom, že ten parametr, který LGBT lidi spojuje, je jen jeden, a to je homosexualita. Všechno ostatní (zájmy, co je baví, koho hledají, jak chtějí trávit volný čas) je rozmanité.“
(zástupce NGO)

Z této skutečnosti mimo jiné také plyne, že queer podniky navštěvuje jen část ne-heterosexuálních lidí a další část pouze zřídka, protože v mnoha případech, kdy se chtějí najíst či

vyrazit za kulturou a zábavou, hledají primárně podniky, ve kterých se „dobře vaří“, které jsou známé svou kvalitou, hudebním doprovodem či jinými vlastnostmi, jež mnohdy předčí „queer kvalitu“ nabízenou v queer podnikcích.

Závěrem považujeme za klíčové uznat, že si naše práce nekladla za cíl být zcela vyčerpávajícím výčtem queer života v Brně, jsme si vědomi opomenutí řady subjektů, které v naší práci nezískaly dostatečný prostor. Budoucí studie by se proto mohly zaměřit například na hlubší pohled ze strany ne-heterosexuálních lidí, který by mohl poskytnout jak kvantitativní, tak kvalitativní vhled do jejich vlastního vnímání heteronormativity, vyjednávání homonormativity, či jejich vlastního vztahu ke queer podnikům. Mezi tyto opomenuté queer subjekty zajisté patří ne-heterosexuální senioři, křesťané, nevidomí, neslyšící, Romové a další, kteří by jistě poukázali na mnohé intersekcionalní vztahy, které v queer prostoru a životech ne-heterosexuálních lidí můžeme studovat.

Literatura

- BELL, David, Jon BINNIE, Julia CREAM a Gill VALENTINE. 1994. „All Hyped Up and No Place to Go.“ *Gender, Place & Culture* 1(1): 31–47.
- BELL, David a Gill VALENTINE. 1995. *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. London: Routledge.
- BINNIE, Jon a Gill VALENTINE. 1999. „Geographies of Sexuality – A Review of Progress.“ *Progress in Human Geography* 23(2): 175–187.
- BINNIE, Jon. 1995. „Trading Places: Consumption, Sexuality and the Production of Queer Space.“ Pp. 182–199 in David BELL a Gill VALENTINE (eds.). *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. London: Routledge.
- BROWN, Gavin. 2012. „Homonormativity: A Metropolitan Concept that Denigrates ‚Ordinary‘ Gay Lives.“ *Journal of Homosexuality* 59(7): 1065–1072.
- BROWN, Michael. 2006. „Sexual Citizenship, Political Obligation and Disease Ecology in Gay Seattle.“ *Political Geography* 25(8): 874–898.
- BROWN, Michael. 2014. „Gender and Sexuality II: There Goes the Gayborhood?“ *Progress in Human Geography* 38(3): 457–465.
- BROWNE, Kath a Jason LIM. 2010. „Trans Lives in the ‚Gay Capital of the UK.‘“ *Gender, Place & Culture* 17(5): 615–633.
- BUTLER, Judith. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York, London: Routledge.
- CASTELLS, Manuel. 1983. *The City and the Grassroots*. Berkeley: University of California Press.
- DISMAN, Miroslav. 2011. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4. vydání. Praha: Karolinum.
- DOAN, Petra L. 2007. „Queers in the American City: Transgendered Perceptions of Urban Space.“ *Gender, Place & Culture* 14(1): 57–74.
- DUGGAN, Lisa. 2002. „The New Homonormativity: The Sexual Politics of Neoliberalism.“ Pp. 175–194 in Russ CASTRONOVO a Dana D. NELSON (eds.). *Materialising Democracy: Towards a Revitalized Cultural Politics*, Durham. NC: Duke University Press.
- FOREST, Benjamin. 1995. „West Hollywood as Symbol: The Significance of Place in the Construction of a Gay Identity.“ *Environment and Planning D: Society and Space* 13(2): 133–157.

- GABIAM, Koessan a Michal PITOŇÁK. 2014. „Economic, Cultural and Social Factors Influencing the Development of Gay Businesses and Places: Evidence from the European Union.“ *Moravian Geographical Reports* 22(3): 2–17.
- GORMAN-MURRAY, Andrew. 2006. „Homeboys: Uses of Home by Gay Australian Men.“ *Social & Cultural Geography* 7(1): 53–69.
- GORMAN-MURRAY, Andrew a Gordon WAITT. 2009. „Queer-Friendly Neighbourhoods: Interrogating Social Cohesion across Sexual Difference in Two Australian Neighbourhoods.“ *Environment and Planning A* 41(12): 2855–2873.
- HROMADA, Jiří. 1992. „Byli jste U Richarda?“ *SOHO revue* 2(4): 8–9.
- JAGOSE, Annamarie. 1996. *Queer Theory An Introduction*. New York: New York University Press.
- JOHNSTON, Lynda a Gill VALENTINE. 1995. „Wherever I Lay My Girlfriend, That’s My Home.“ Pp. 99–113 in David BELL a Gill VALENTINE (eds.). *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. Oxon: Routledge.
- KNOPP, Lawrence. 1990. „Some Theoretical Implications of Gay Involvement in an Urban Land Market.“ *Political Geography Quarterly* 9(4): 337–352.
- KULPA, Robert a Joanna MIZIELŃSKA (eds.). 2011. *De-Centring Western Sexualities Central and Eastern European Perspectives*. Burlington: Ashgate.
- LEVINE, Martin. 1979. „Gay Ghetto.“ *Journal of Homosexuality* 4(4): 363–377.
- MARTINEZ, Omar a Brian DODGE. 2010. „El barrio de La Chueca of Madrid, Spain: An Emerging Epicenter of the Global LGBT Civil Rights Movement.“ *Journal of Homosexuality* 57(2): 226–248.
- MATEJSKOVÁ, Tatiana. 2007. „Straights in a Gay Bar: Negotiating Boundaries through Time-Spaces.“ In Kath BROWNE, Jason LIM a Gavin BROWN (eds.). *Geographies of sexualities Theory, Practices and Politics*. Routledge.
- NASH, Catherine Jean a Alison BAIN. 2007. „„Reclaiming Raunch“? Spatializing Queer Identities at Toronto Women’s Bathhouse Events.“ *Social & Cultural Geography* 8(1): 47–62.
- NAVICKAITĚ, Rasa. 2014. „Postcolonial Queer Critique in Post-Communist Europe – Stuck in the Western Progress Narrative?“ *Tijdschrift voor Genderstudies* 17(2): 165–185.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. 2000. „Subkultura homosexuálů v Brně.“ *Sociologický časopis*. 36(3): 317–332.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. 2003. „Proměny veřejného prostoru gay a lesbické subkultury.“ Pp. 73–90 in Csaba SZALÓ a Igor NOSÁL (eds.). *Mozaika v re-konstrukci: Formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. 2009. „Řád veřejných toalet. Píšu pro sociologii, ne pro svoji zábavu.“ *Biograf* (49): 3–24.
- PITOŇÁK, Michal. 2013. „Prostorovost, institucionalizace a kontextualita heteronormativity: studie vyjednávání neheterosexuálních identit v Česku.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 14(2): 27–40.
- PITOŇÁK, Michal. 2014a. „Prostorovost města v kontextu (homo/hetero)sexuality: úvod do teoretické diskuse.“ *Geografie*. 119(2): 179–198.
- PITOŇÁK, Michal. 2014b. „Queer prostor(y).“ Pp. 123–146 in Roman MATOUŠEK a Robert OSMAN (eds.). *Prostor(y) Geografie*. Praha: Karolinum.
- PITOŇÁK, Michal. 2019. „V sexuálním closetu / Geografie „ne-heterosexuálních lidí““. Pp. 147–182 in *Geografie „okrajem“: každodenní časoprostorové zkušenosti*. Praha: Karolinum.
- PODMORE, Julie A. 2006. „Gone „Underground“? Lesbian Visibility and the Consolidation of Queer Space in Montréal.“ *Social & Cultural Geography* 7(4): 595–625.
- ROOKE, Alison. 2010. „Trans Youth, Science and Art: Creating (Trans) Gendered Space.“ *Gender, Place & Culture* 17(5): 655–672.
- SCHINDLER, Franz. 2001. „Jak se stala Masarykova Univerzita centrem světového hnutí pro sexuální reformu.“ *Univerzitní Noviny* 8: 29–32.

- SEIDL, Jan, Jan WINTR a Lukáš NOZAR. 2012. *Od žaláře k oltáři: Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host.
- SIBALIS, Michael. 2004. „Urban Space and Homosexuality: The Example of the Marais, Paris’ Gay Ghetto.“ *Urban Studies* 41(9): 1739–1758.
- SLOBODA, Zdeněk. 2010. „Specifics of the Contemporary Czech Homosexual Community: History, Evolution and Ambivalences.“ Pp. 3–19 in Gemma CLARKE, Fiona MCQUEEN, Michaela PŇAČEKOVÁ a Sabrina SAHLI (eds.): *Examining Aspects of Sexualities and the Self*. Oxford: Inter Disciplinary Press.
- SOHO revue. 1992. „Z domova.“ 2(2): 21.
- SOHO revue. 1993a. „Brno je zlatá loď, za děvčaty z Brna chod.“ 3(1): 27.
- SOHO revue. 1993b. „Z domova.“ 3(7): 17.
- SOHO revue. 1994. „Z domova.“ 4(12): 20.
- SOHO revue. 1995a. „Kudy sem.“ 5(4): 11.
- SOHO revue. 1995b. „Z domova.“ 5(10): 11.
- SOHO revue. 1997. „Brno zezadu.“ 7(5): 28–29.
- STELLA, Francesca. 2014. „Introduction: Locating Russian Sexualities.“ Pp. 1–40 in *Lesbian lives in Soviet and post-Soviet Russia*. Palgrave Macmillan.
- STUDna-bulletin. 1997–2001. Brno: Občanské sdružení STUD.
- VALENTINE, Gill. 1993. „Negotiating and Managing Multiple Sexual Identities: Lesbian Time-Space Strategies.“ *Transactions of the Institute of British Geographers*. 18(2): 237–248.
- VALTUS, Ondřej. 2015. *Perzekuce homosexuality v obvodu Krajského soudu trestního v Brně ve 30. letech 20. století*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví.
- WATT, Gordon, Kevin MARKWELL a Andrew GORMAN-MURRAY. 2008. „Challenging Heteronormativity in Tourism Studies: Locating Progress.“ *Progress in Human Geography* 32(6): 781–800.

Autoři

Ondřej Šerý je sociální geograf, působí jako odborný asistent na Geografickém ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Zaměřuje se na ekonomickou geografii (zejména geografii průmyslu a oblast trhu práce), regionální plánování a práci s prostorovými daty. Kromě toho se zajímá o problematiku geografie sexualit a je členem spolku Queer Geography, na jehož aktivitách se podílí.

Kontakt: ondrej.sery@mail.muni.cz

Michal Pitoňák absolvoval doktorské studium sociální geografie a regionálního rozvoje na Přírodovědecké fakultě UK v Praze, kde nadále, jako externista, rozvíjí obor geografii sexualit a queer teoretické přístupy. V současnosti je zaměstnán v Národním ústavu duševního zdraví, kde se věnuje rozvoji interdisciplinárního syndemického přístupu, který zkoumá vztahy společnosti a zdraví, především pak z perspektiv sociální psychologie a epidemiologie týkajících se ne-heterosexuálních populací. Od roku 2016 se aktivně zapojuje do prevence HIV/AIDS a v roce 2017 založil spolek Queer Geography.

Kontakt: michal.pitonak@nudz.cz